

Opcat-inspektion av Kriminalvården, anstalten Västervik Norra, den 1–3 juli 2019

ChefsJO:s uttalande i korthet: Anstalten Västervik Norra har en särskild avdelning för intagna som är avskilda på egen begäran – den s.k. 6:4-avdelningen. Vid inspektionen hade ett antal intagna varit avskilda under lång tid. Enligt chefsJO behöver Kriminalvården vidta åtgärder för att en placering i avskildhet på egen begäran bara ska användas i undantagsfall och under så begränsad tid som möjligt. En placering i avskildhet för en intagen i behov av skydd bör bara ske i avvaktan på en mer varaktig lösning, t.ex. förflyttning till skyddsplats. 6:4-avdelningen är uppdelad i två delar, den låsta och den halvöppna sidan. På den halvöppna sidan vistas de intagna i gemensamhet under stora delar av dagen. Det enda skälet till att de låses in under dagen är att de intagna på avdelningens låsta sida ska kunna använda avdelningens balkong. I samtal med JO:s medarbetare uppgav de intagna att de ville vara placerade på den halvöppna sidan eftersom det är lugnare där. Enligt chefsJO talar det för att det finns ett behov av inrätta avdelningar med färre platser där intagna kan vistas i gemensamhet. Slutligen uttalar sig chefsJO om de intagnas tillgång till toalett nattetid och dubbelbeläggning av celler.

Inspektionens genomförande

På uppdrag av chefsJO Elisabeth Rynning genomförde enhetschefen Gunilla Bergerén tillsammans med biträdande enhetschefen Karl Lorentzon (protokollförare), föredraganden Ellen Ringqvist och registratorm Helena Svensson den 1–3 juli 2019 en oanmäld inspektion av Kriminalvården, anstalten Västervik Norra.

Inspektionen inleddes med att anstaltschefen AA och kriminalvårdsinspektörerna BB och CC kortfattat presenterade verksamheten. Därefter förevisades anstaltens inskrivningsavdelning och avskildhetsavdelning. JO:s medarbetare samtalade med ca 60 intagna, varav 40 enskilt, och 10 anställda. I samband med samtalen förevisades även anstaltens lokaler i Hus 2, Hus 4, Hus 5, Hus 6 och Hus 7. Det skedde en översiktlig granskning av bl.a. beslut om avskildhetsplacering, incidenter i incidentrapporteringssystemet ISAP, vissa misskötsamhetsärenden samt akter och verkställighetsplaner (VSP) för ett antal intagna.

Inspektionen avslutades med en genomgång där JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser. Vid genomgången närvarade, förutom de som deltog vid den inledande presentationen, även kriminalvårdsinspektörerna DD, EE, FF, GG, HH och JJ tf. kriminalsvårdsinspektören KK.

Syftet med inspektionen

Inspektionen är en del av JO:s uppdrag att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten. Denna verksamhet har under 2019 ett fokus på transporter av frihetsberövade. Förutom denna fråga hade inspektionen av anstalten Västervik Norra även fokus på placering av intagna i avskildhet och dubbelbeläggning av celler.

Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s tortyrkonvention (Optional Protocol to the Convention against Torture). Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet finns på JO:s webbplats.

Anstalten Västervik Norra inspekterades senast av JO den 30 september och den 1 oktober 2014 (dnr 5333-2014).

Uttalanden av chefsJO Elisabeth Rynning med anledning av inspektionen

Protokollet innehåller avslutningsvis uttalanden av chefsJO Elisabeth Rynning.

Iakttagelser vid inspektionen

Anstaltens organisation

Anstalten Västervik Norra tillhör Kriminalvårdens region Öst, verksamhetsområde Västervik. Anstalten har 255 platser för manliga intagna i säkerhetsklass 2. Av de 255 platserna är 99 stycken avsedda för intagna som är dömda för brott i en nära relation (s.k. IDAP-platser¹) och 44 s.k. RO-platser varav 22 platser är avsedda för intagna som är placerade i avskildhet på egen begäran (6 kap. 4 § fängelselagen [2010:610]). Resterande 112 platser är s.k. normalplatser, varav 10 platser är avsedda för intagna som genomgått en ADHD-utredning.

Vid inspektionens inledning var det 250 intagna inskrivna i anstalten och av dessa var 246 närvarande. Totalt var 23 intagna placerade i avskildhet.

¹ IDAP är en förkortning av Integrated Domestic Abuse Programme.

Fysisk miljö m.m.

Anstalten är inrymd i ett tidigare sjukhus och anstaltsplatserna är fördelade på fem byggnader (Hus 2, Hus 4, Hus 5, Hus 6 och Hus 7). IDAP-platserna finns i Hus 4, Hus 5 och Hus 7. RO-platserna finns på plan 6 och 7 i Hus 2.

I samtal med intagna kom det fram att anstalten upplevs som sliten. Eftersom cellerna saknar toalett får de intagna tillgång till s.k. kissankor i vilka de kan uträtta sina behov efter inlåsning. Flera intagna som var placerade i avskildhet framhöll att de måste använda kissankorna även under dagtid eftersom det dröjer innan personalen kommer och öppnar. Ett antal intagna gjorde gällande att det efter inlåsning kan dröja upp till flera timmar efter påringning innan personalen kommer och öppnar för toalettbesök. Andra intagna uppgav att väntetiden är acceptabel, men att den är beroende av vilken personal som är i tjänst. De långa väntetiderna gör att de intagna uträttar sina behov i papperskorgarna. Ett antal celler i Hus 2 saknar även handfat och intagna framhöll i samtal att det är ovärdigt att inte ha tillgång till rinnande vatten samtidigt som de är hänvisade till att uträtta sina behov i en kissanka.

Vid rundvandringen i samband med samtalen med intagna uppmärksammade JO:s medarbetare att det i flera celler fanns fulla eller halvfylla kissankor. Vidare upplevdes lokalerna som slitna och luften som dålig.

Det finns långtgående planer på att ROT-renovera anstalten. Innan renoveringen kan påbörjas ska det uppföras en ny anstaltsbyggnad med 50 platser. Den ska användas för placering av intagna i samband med att övriga byggnader renoveras. Avsikten är att samtliga celler efter renoveringen ska vara utrustade med toaletter.

Ankomst till anstalten

Vid ankomst till anstalten tas den intagne in via inskrivningsavdelningen som ligger i källaren i Hus 2. Inskrivningsavdelningen består av ett större utrymme där det bl.a. finns ett skrivbord och en bänk på vilken den intagne placeras i samband med inskrivning. Utrymmet är kameraövervakat. Det finns även tre väntceller. Cellerna är fönsterlösa och har en golvyta om ca 5,4 kvadratmeter. De är utrustade med en bänk och en samtalsanläggning. I samtal med personal kom det fram att väntcellerna används när flera intagna samtidigt ankommer eller ska lämna anstalten. Inskrivningsproceduren går relativt fort och uppskattningsvis kan en intagen vara placerad i en väntcell i som mest 30 minuter.

I samtal med en intagen framförde han klagomål över att han efter utevistelser ombetts att klä av sig samtliga kläder i det större kameraövervakade rummet. Han hade frågat om han i stället fick byta om i en av väntcellerna, men han hade fått göra det först efter att ha "tjafsats" med personalen.

Nyintagna placeras inledningsvis på anstaltens mottagningsavdelning på plan 3 i Hus 2. På avdelningen sker en inledande utredning och upprättande av de intagnas VSP. Vidare påbörjas handläggningen av de intagnas telefon- och

besökstillstånd. Enligt personalen är målsättningen att en intagen efter ca två veckor ska kunna placeras på en anstaltsavdelning. Det händer dock att det dröjer något längre innan en intagen kan lämna avdelningen. Vidare brukar mottagningsavdelningen behålla intagna som bara har ett par veckor kvar av sin verkställighet. Enligt personalen på avdelningen har man inte upplevt några problem med att intagna av olika kategorier blandas på avdelningen. Det har inte inträffat några allvarliga incidenter, och ett av skälen till det kan vara att de intagna ser mottagningsavdelningen som en tillfällig ”hållplats”.

En intagen som var placerad på en annan avdelning uppgav i samtal att mottagningsavdelningen inte fungerar. Skälet för det är att anstalten blandar intagna som tillhör olika gäng. Det leder till hotfulla situationer som gör att intagna placeras i avskildhet.

Flera intagna uppgav i samtal att planeringen i VSP:n inte uppdateras och att anstalten är dålig på att följa planeringen.

Sysselsättning

Anstalten har en verkstadslokal som rymmer sammanlagt ca 90 intagna. Det finns tre monterings-/förpackningsverkstäder, en träverkstad samt en mekanisk verkstad.

I samtal med flera intagna framförde de klagomål över att de inte har tillräckligt med sysselsättning. Intagna i Hus 6 uppgav att de ges möjlighet till sysselsättning i verkstaden tre eller fyra halvdagar i veckan.

Telefon- och besökstillstånd

I samtal med flera intagna framförde de klagomål över Kriminalvårdens telefonisystem INTIK. Klagomålen avsåg att systemet inte fungerar och felaktigt larmar för otillåtna vidarekopplingar. Det gavs flera exempel där intagna fått skriftlig varningar och telefontillstånd återkallats när äldre familjemedlemmar av misstag tryckt på fel knapp på telefonen. Vidare skulle en intagen ha varnats efter att det uppstått störningar när han använt telefonen vid ett åskoväder.

Flera intagna upplevde det som problematiskt att de inte fått föra över sina telefontillstånd från häkte till anstalten. När den intagne kommer till anstalten inleds en förnyad prövning, och i flera fall hade den resulterat i att de intagna nekats telefontillstånd till personer som de haft telefonkontakt med under häktestiden. De intagna uttryckte frustration över att det kan råda olika ordningar inom en och samma myndighet. Vidare framförde de intagna klagomål över att de inte själva tillåts skicka ut samtyckesblanketter, utan att det i stället görs av deras kontaktperson. Enligt de intagna glömmes kontaktpersonerna ofta bort att skicka ut blanketterna och det fördröjer processen.

Flera intagna uppgav att anstaltens brottsoffersluss regelmässigt – med hänvisning till att de är dömda för relationsbrott – avslår ansökningar om telefon- och

besökstillstånd till kvinnliga partners. De intagna uppgav att detsamma gäller kvinnliga släktingar som t.ex. styvsyskon och kvinnliga vänner.

Utevistelser

I samtal med intagna framförde de klagomål över att anstalten under sommaren dragit ner sextimmarspermissionerna till fyra timmar. Vidare påbörjas förmiddagens permissioner vid kl. 08.00 när alla butiker är stängda. Därmed upplevde de intagna utevistelserna som bortkastade. Flera intagna uppgav att de upplevde det som att anstalten kräver att de ska genomgå ett eller flera behandlingsprogram – exempelvis IDAP – innan de kan bli aktuella för utevistelser. Några intagna hade genomgått behandlingsprogrammen och uppgav att de trots det inte hade getts möjlighet till utevistelser. Andra intagna uppgav att anstaltspersonalen i ett tidigt skede uppgett att de kan ”glömma” utevistelser under sina verkställigheter med hänvisning till deras gängtillhörighet. En intagen uppgav att det är omöjligt för intagna i Hus 4 att få tillstånd till utevistelser eftersom personalen bedömer att alla intagna där utgör en säkerhetsrisk.

Två intagna uppgav att de hade fått indragna permissioner efter att Kriminalvården fått information från Polismyndigheten om att de hade en ”relation” till organiserad brottslighet. De ifrågasatte detta och begärde att få veta vad som låg bakom dessa uppgifter. De fick inte någon ytterligare information, och upplevde det som kränkande att permissionerna återkallades. En av de intagna överklagade Kriminalvårdens beslut och fick det upphävt av förvaltningsrätten.

Användandet av vissa tvångsåtgärder

Anstalten har en avskildhetsavdelning med 14 platser och en avdelning med 22 platser för intagna som är placerade i avskildhet på egen begäran med stöd av 6 kap. 4 § fängelselagen (vidare benämnd 6:4-avdelningen). Båda avdelningarna är belägna i Hus 2 på plan 2 respektive plan 7.

Avskildhetsavdelningen har tio vanliga celler och fyra celler för s.k. hårdisol. I en av de senare cellerna finns anstaltens bältessäng. Samtliga celler ligger i samma korridor. JO:s medarbetare uppmärksammade att bältessängen är av äldre modell och har en sängbotten tillverkad av en masonitskiva, som gav intryck av att inte vara en del av sängens originalutförande. Det noterades vidare att bältena som används för fastspänning inte är CE-märkta.

Personal uppgav i samtal med JO:s medarbetare att de inte kunde dra sig till minnes det senaste tillfället när en intagen spändes fast. Cellen har en golvbrunn och används därför även för placering av intagna som mår dåligt.

De celler som är belägna på den sydöstra sidan av korridoren saknar vanliga fönster. I stället är cellerna utrustade med högt belägna smala ”källarfönster”, som det är möjligt att se en del av himlen genom. Det saknas möjlighet att reglera inflödet av dagsljus i dessa celler. Cellerna på andra sidan korridoren är försedda med normala cellfönster och de intagna har möjlighet att på egen hand

reglera inflödet av dagsljus. Längst bort i korridoren finns en gallerförsedd balkong med en golvyta om 25 kvadratmeter som de intagna använder för utomhusvistelser. Avskildhetsavdelningen upplevdes som sliten men relativt välstädad.

I samtal med en intagen kom det fram att han varit placerad i flera veckor på avskildhetsavdelningen i väntan på en ny anstaltsplats. Under hela tiden hade han varit placerad i ett rum som saknar vanligt cellfönster.

I samtal med en annan intagen uppgav denne att de intagna på avskildhetsavdelningen inte ges möjlighet att motionera. En annan intagen berättade att de intagna får välja mellan att röka en kvart på rastgården under dagtid eller ha en timmes utevistelse efter det att övriga intagna blivit inlåsta för dygnsvila.

I samtalen med de intagna kom det fram uppgifter om att vissa kriminalvårdare bemött dem på ett olämpligt sätt. Som exempel nämndes att en intagen som glömt att ta med sig vatten in i cellen efter inlåsning blivit utskäld när han bett om att få komma ut och hämta vatten. Vidare uppgav en intagen att kriminalvårdare uttryckt att intagna inte har några rättigheter. En intagen uppgav att det även kan dröja flera timmar innan personalen låser upp för toalettbesök.

6:4-avdelningen har 22 platser och är uppdelad i två delar, den ”låsta sidan” och den ”halvöppna sidan”. Vid tidpunkten för inspektionen var 15 intagna placerade i avskildhet på egen begäran (10 intagna på den låsta sidan och 5 på den halvöppna sidan). Beslut om avskildhet hade fattats enligt följande:

Intagen	Beslut om avskildhet	Antal dagar i avskildhet
1.	2017-10-30	608 dagar
2.	2018-03-28	481 dagar
3.	2018-04-13	466 dagar
4.	2018-05-23	404 dagar
5.	2018-06-01	396 dagar
6.	2019-04-03	89 dagar
7.	2019-04-04	88 dagar
8.	2019-04-09	83 dagar
9.	2019-04-15	77 dagar
10.	2019-04-17	75 dagar
11.	2019-04-24	68 dagar
12.	2019-04-26	66 dagar
13.	2019-05-22	40 dagar
14.	2019-05-28	34 dagar
15.	2019-06-25	6 dagar

På den låsta sidan placeras de intagna som inte har någon kontakt med andra intagna. På den halvöppna sidan är de intagna ute i gemensamhet på avdelningen under förmiddagen och delar av eftermiddagen. Mellan kl. 12.00 och

16.00 är de inlåsta för att de intagna på den låsta sidan ska kunna använda balkongen för utomhusvistelse. De intagna på den halvöppna sidan ges även möjlighet till utomhusvistelse på en av anstaltens större rastgårdar. I samtal med de intagna kom det dock fram att relativt få använder sig av denna möjlighet eftersom de upplever det som påfrestande att bli iakttagna av intagna placerade på andra avdelningar i Hus 2.

I samtal med en intagen kom det fram att han inledningsvis var placerad på anstaltens mottagningsavdelning. Han bad dock om att få bli placerad i avskildhet eftersom det är lugnare på den avdelningen. Situationen på den halvöppna avdelningen beskrevs som lugn och det fungerar bra med de övriga intagna.

En annan intagen uppgav att han tidigare var placerad på anstaltens RO-avdelning (plan 6). Han är i behov av skydd, men eftersom även andra kategorier av intagna placeras på RO-avdelningen kunde anstalten inte skydda honom. Av den anledningen begärde han att få bli placerad i avskildhet. Placeringen hade pågått under relativt lång tid och han hade ansökt om samsittning, men hade inte beviljats det. Han skulle hellre föredra att vara placerad på en skyddsplats framför att vara avskildhetsplacerad.

I samtal med en annan intagen uppgav denne att han blivit avtrubbad av den långa avskildhetsplaceringen. Han hade ansökt om samsittning och om att få bli placerad på RO-avdelningen, men fått avslag.

Samtliga intagna på 6:4-avdelningen uppgav att personalen bemöter dem på ett mycket bra sätt.

Dubbelbeläggning av celler

Anstalten har i Hus 4 och Hus 5 åtta celler med permanenta platser för dubbelbeläggning. Enligt huvudregeln är det den intagne som anländer sist till ett av husen som får dela cell. När en enkelcell blir ledig får den som har delat cell längst tid möjlighet att flytta dit. Ett antal enkelceller saknar vädringsfönster och det är i första hand en sådan cell som den intagne får flytta till. Detta för att den intagne som varit placerad i en sådan cell ska få möjlighet att flytta till en cell som är utrustad med vädringsfönster.

Golvytan i en av de celler som används för dubbelbeläggning uppmättes till knappt 20 kvadratmeter. De är utrustade med två enkelsängar som är placerade på varsin långsida av cellen. Cellen avdelas i mitten med ett draperi. Cellfönstret är beläget på ena sidan av draperiet. Cellerna saknar stentofon och är i stället utrustade med en vanlig telefon som de intagna använder för att kontakta centralvakten men även för att ringa ut från anstalten.

Vid granskningen av avvikelserapporterna (ISAP) uppmärksammade JO:s medarbetare två incidenter som inträffat vid dubbelbeläggning. Av den ena rapporten framgår att det uppstått konflikter mellan de intagna om när läslampan och tv:n skulle stängas av på kvällen. Den ena intagne skulle i samband

med det ha dödshotat den andre intagne. Den intagne skulle även ha hindrat den andre intagne från att ringa till centralvakten. Situationen löstes genom att en av de intagna först placerades i avskildhet och sedan i ett annat hus. I en annan mycket kortfattad incidentrapport framgår det att en intagen hotat och slagit den medintagne som han delade cell med. Båda intagna placerades först i avskildhet och sedan i andra hus. I incidentrapporten har följande antecknats:

Ärendet har hanterats i KVR och de bägge inblandade klienterna har omplacerats inom anstalten. Undertecknad vill ändå framföra att min åsikt är att det skulle behövas en utredning för att utröna om myndigheten ska fortsätta att ha dubbelbeläggning på slutna anstalter. I detta fall så kan undertecknad alltså inte utesluta att det förekommit våld mot en intagen som ligger och försöker sova på sitt bostadsrum. Det är i så fall våld från en annan intagen som undertecknad (myndigheten) bestämt ska dela rum med den påstått drabbade intagne. Detta kan alltså ha hänt trots att undertecknad försökt göra aktiva riskbedömningar inför varje dubbelbeläggning. Min fundering är alltså, är detta en risk som vi inom kriminalvården vill fortsätta att ta.

I samtal med JO:s medarbetare uppgav flera intagna – som delade eller tidigare delat cell – att de tyckte det var jobbigt. De uppgav bl.a. att det är påfrestande att dela cell med intagna som ber fem gånger om dygnet. Vidare upplevdes det som förnedrande att behöva uträtta sina behov i en kissanka eller i en papperskorg. Ord som ”inhumant” och ”ovärdigt” användes för att beskriva situationen. De intagna framförde även klagomål över att de inte på förhand hade informerats om att de skulle dela cell. Den informationen fick de först när de kom till avdelningen. Ett antal intagna tog även upp att det är jobbigt att behöva ringa privata samtal i närvaro av en medintagen. Några intagna hade känt oro över att behöva dela cell med medintagna som de inledningsvis inte kände. På fråga uppgav de intagna att personalen inte följer upp hur det fungerar att dela cell.

En intagen berättade i samtal med JO:s medarbetare att han hade blivit slagen en hel natt av den medintagne som han delade cell med. En annan intagen uppgav i samtal med JO:s medarbetare att han hade delat cell under två månader. Han kände inte den intagne sedan tidigare och han upplevde honom som ”skum”. Den medintagne skötte inte sin personliga hygien och tillbringade all tid i cellen. Det gjorde att han aldrig gavs möjlighet att vistas för sig själv. Vid flera tillfällen hände det att den medintagne somnade ifrån sin tv på hög volym. Det gick så långt att det nästan ”smällde”. Om det uppstår konflikter försöker de intagna som regel lösa dem på egen hand. Enligt den intagne delade han där efter cell med en annan intagen och då fungerade det bättre.

Bemötande av de intagna m.m.

Generellt uppgav de intagna att de bemöts på ett bra sätt av kriminalvårdspersonalen. I samtal med JO:s medarbetare framförde dock intagna klagomål över bemötandet från personalen i Hus 4 och Hus 5. Enligt de intagna har det inträffat att intagna rapporterats för misskötsamhet när de stampat för hårt i golvet eller för att ljudet på tv:n har varit för högt. Vidare uppgav vissa intagna att personalen provocerat dem för att få en anledning att placera dem i avskildhet.

En intagen upplevde det som kränkande att personalen i samband med en visitation läst ett brev och därefter rapporterat honom för misskötsamhet.

Intagna förde även fram klagomål över att det råder andra regler i Hus 5 än i anstalten i övrigt. Som exempel nämndes att det krävs ett särskilt intyg från sjukvården för att en intagen ska få ta med mejeriprodukter in i cellen för kvällsfika. Det innebär att de intagna inte får ha mjölk i kaffet. Vidare är det inte tillåtet att ersätta lunch- och middagsmaten med fil och smörgåsar. Det framfördes även synpunkter på att samtliga intagna på avdelningarna i Hus 5 måste äta sina måltider i samma matsal, medan de intagna i Hus 4 har två utrymmen på varje avdelning.

Under den första dagen av JO:s inspektion samlade personalen i Hus 5 in de ordningsregler som dittills hade funnits i de intagnas celler. JO:s medarbetare bad om att få del av ordningsreglerna och kunde konstatera att de hade uppdaterats senast 2012.

De intagnas tillgång till hälso- och sjukvård

I samtal som JO:s medarbetare hade med flera intagna berättade de om en händelse där en intagen drabbats av en allvarlig blödning efter ett ingrepp som utförts av anstaltsläkaren. Blödningen varade en hel natt och det var först på morgonen som den intagne fördes till Västerviks sjukhus. Den intagne bekräftade dessa uppgifter och uppgav att ingreppet hade skett utan bedövning. Skälet för det var att läkaren sa att det inte är tillåtet att använda bedövning i en kriminalvårdsanstalt. Efter ingreppet började den intagne blöda och han fick inte stopp på blödningen. Han kontaktade nattpersonalen men de uppgav att vakthavande befäl inte ville transportera honom till sjukhus. Det var först i samband med upplåsning nästa morgon som han fick hjälp och då var det blod i "hela cellen".

I samtal med andra intagna framförde de klagomål över att det är långa väntetider på att få tillgång till sjukvård utanför anstalt. En intagen berättade att han fått vänta flera månader på att få permission för att få en sårskada undersökt. Till slut läkte skadan, men i väntan på permission kände han en ständig oro för att såret skulle bli infekterat.

En intagen berättade att han hade ordinerats antibiotika inför ett tandläkarbesök. Han fick dock en allergisk reaktion av antibiotikan.

Transporter

Det stora flertalet av de intagna som JO:s medarbetare talade med hade transporterats till anstalten av personal från Kriminalvården, Nationella transportenheten (NTE). Flera intagna uppgav att de transporterats tillsammans med personer omhändertagna enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) eller utlänningslagen (2005:716). Intagna uppgav att de på vägen till anstalten gjort uppehåll på LVM-hem för att lämna av personer. En intagen upplevde det som märkligt att behöva åka omvägen via ett sådant hem. I samtal

framhöll flera intagna att de bemötts på ett bra sätt av NTE:s personal. Flera av de intagna klagade dock på att det var slitsamt att transporteras under flera timmar försedda med handfängsel och midjebälte och utan att få tillgång till dricksvatten. En intagen hade transporterats med bil från häktet Luleå och uppgav att transporten hade pågått i mellan fyra och sex dygn, med flera övernattningar i häkten.

Avslutande genomgång

JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser och ledningen för anstalten kommenterande enligt följande:

Anstaltens organisation

I samtalen med intagna kom det fram bl.a. att de upplever anstaltens olika avdelningar som egna öar och med olika regimer. Detta intryck fick även JO:s medarbetare under inspektionen. Av den anledningen tillfrågades ledningen för anstalten hur systemet för egenkontroll ser ut.

Anstaltsledningen framhöll att anstalten har ett system för egenkontroll. Kansli-personalen har i uppgift att ha en löpande kontroll av bl.a. hur många öppna ärenden som anstalten har och hur många intagna som är placerade i avskildhet. Vidare har anstalten en rättsvårdsfunktion som genomför månadsvisa genomgångar av de beslut som fattats, och anstalten håller särskilda rättsvårdskollegier. Om exempelvis JO gör uttalanden som rör anstalten eller om domstol ändrar i ett av anstaltens beslut sker det en återkoppling till kriminalvårdsinspektörerna. Sådana frågor tas även upp i ledningsgruppen.

Ledningen för anstalten uppgav att syftet med kollegieforum och morgonmöten är att ”hålla ihop” anstalten. Vidare har ledningen för anstalten medvetet valt att placera samtliga ersättningsärenden hos anstaltschefen för att på så sätt säkerställa en enhetlig praxis. Även permissionsärenden diskuteras i grupp för att säkerställa att praxisen blir så enhetlig som möjligt. Anstaltsledningen framhöll att mottagningsavdelningen inrättades för att de intagna inledningsvis ska få samma information om anstalten. Personalen på mottagningsavdelningen har ansvar för att upprätta de intagnas VSP. Avdelningen har tillgång till specialiserade utredare och det innebär att även detta arbete blir enhetligt. Mottagningsavdelningen försöker prioritera intagna med långa strafftider och intagna som redan har påbörjat sin verkställighet på andra anstalter. De är bara intagna som är avskilda på egen begäran som inte passerar mottagningsavdelningen.

Anstaltsledningen tillfrågades om hur systemet med kontaktperson fungerar över sommaren. JO:s medarbetare framhöll särskilt det förhållandet att sommarvikarier som tjänstgör som kontaktpersoner inte får behörighet att fatta beslut. Anstaltsledningen uppgav att avsikten med kontaktpersoner är att en intagen bara ska behöva vända sig till en kriminalvårdare med sina frågor. Tidigare har anstalten i stället låtit de ordinarie kontaktpersonerna ansvara för fler klienter under semesterperioden. Det resulterade i att de inte hann ”möta” de enskilda

klienterna. Om en sommarvikarie inte kan svara på en fråga från en intagen, har han eller hon möjlighet att föra frågan vidare till ordinarie personal. På fråga från JO:s medarbetare om hur anstalten säkerställer att muntliga frågor verkligen förs vidare, uppgav anstaltsledningen att erfarenheten är att de intagna som regel lämnar in en hemställan till personalen. Ibland tar de intagna upp frågan direkt med kriminalvårdsinspektören. JO:s medarbetare framhöll att flera intagna framfört önskemål om att det bör finnas en brevlåda i avdelningskorridoren där de kan lämna sina hemställningar.

Fysisk miljö

Anstaltsledningen uppgav att den är väl medveten om att det finns brister i den fysiska miljön. Samtliga celler saknar toalett och fyra celler per våningsplan i Hus 2 saknar även handfat. Vidare saknar cellerna på avskildhetsavdelningen handfat. I samma hus har avdelningarna större duschutrymmen som är utrustade med flera duschar. Anstaltsledningen har förståelse för att de intagna inte vill duscha tillsammans, och att det innebär att 22 intagna ska dela på en dusch. Vidare är miljön på vissa av rastgårdarna dålig. Ventilationen är godkänd. Eftersom anstalten saknar komfortkyla kan det dock bli relativt varmt under sommaren. Avsikten är att delar av dessa brister ska kunna rättas till i samband med den kommande ROT-renoveringen.

Personalens kontor har medvetet placerats inne på avdelningarna för att de ska kunna vara mer närvarande bland de intagna. Anstalten arbetar aktivt med den dynamiska säkerheten. Rangeringsmöten används för att vid behov kunna omfördela personal mellan avdelningarna.

Sysselsättning

På frågan från JO:s medarbetare uppgav anstaltsledningen att det inte finns någon gräns för hur lång verkställighetstid som en intagen minst måste ha kvar för att få påbörja ett behandlingsprogram. Eftersom programmen numera är modulbaserade kan en intagen som regel fortsätta ett program hos frivården efter villkorlig frigivning. Anstaltsledningen är medveten om att det råder brist på sysselsättning och att programverksamheten behöver byggas ut. Samtidigt framhöll ledningen att anstalten under flera år har drivit frågan om att få utökade resurser i dessa delar. Med ytterligare två produktionsledare skulle anstaltens möjligheter att sysselsätta IDAP-klienterna förbättras.

Anstaltsledningen framhöll att förändringar av permissionsgången alltid föregås av en individuell prövning. Anstalten har inte någon direktkontakt med Polismyndigheten, utan t.ex. uppgifter om gängtillhörighet lämnas till anstalten från Kriminalvårdens underrättelsetjänst. Anstaltspersonalen har därmed inte någon ytterligare information om vad som ligger bakom en viss underrättelseuppgift.

Telefon- och besökstillstånd

Anstaltsledningen uppgav att det vid en handläggning av telefon- eller besökstillstånd alltid sker en riskbedömning i det enskilda fallet. Det förekommer alltså inte att anstalten kategoriskt avslår sådana ansökningar avseende kvinnliga partners. Majoriteten av de intagna som ansökt om att få ha kontakt med en ny partner har också beviljats det. Enligt anstaltsledningen är det kanske vanligare att besöken i dessa fall är bevakade.

Anstaltsledningen tillbakavisade även uppgiften om att beviljandet av telefon- eller besökstillstånd är beroende av om en intagen deltar i programverksamheten eller inte. Det som är avgörande för om en intagen beviljas sådana tillstånd eller inte är den riskbedömning som anstalten gör.

Brottsofferslussens enda uppgift är att göra utredningar inför beslut om telefon- eller besökstillstånd. Arbetet går inte ut på att vara riskreducerande. Anstalten har kontakt med socialtjänsten och dessa kontakter dokumenteras i KVR. Kriminalvården har en handbok för brottsofferslussarnas arbete och anstalten har även en lokal rutin (senast reviderad den 21 januari 2015).

Användandet av vissa tvångsåtgärder

Ledningen för anstalten framhöll att anstaltspersonalen arbetar aktivt med att försöka bryta avskildhetsplaceringarna för de intagna som är avskilda på egen begäran. En intagen som har en sådan avskildhetsplacering placeras som regel inledningsvis på den låsta sidan på plan 7 i Hus 2, och personalen arbetar aktivt med att försöka få över de intagna på den halvöppna sidan på samma våningsplan. Därefter försöker anstaltspersonalen att motivera de intagna till att gå över till RO-avdelningen på plan 6 för att det ska vara möjligt att häva avskildhetsbeslutet.

JO:s medarbetare framhöll att de intagna på den halvöppna sidan tillbringar stora delar av dagen i gemensamhet. Anstaltsledningen tillfrågades om det under dessa förhållanden finns skäl att ha de intagna i avskilda och om de intagnas behov inte borde kunna tillgodoses på andra sätt, exempelvis genom placering på en mindre RO-avdelning. Anstaltsledningen uppgav att de båda uppdragen att ta hand om intagna med självvald avskildhetsplacering och RO-avdelningen är svåra. Det skulle behöva ske en översyn av dessa uppdrag och att det klargörs vad en RO-avdelning egentligen är. För närvarande används avdelningen för placering av intagna med olika typer av problem (exempelvis social fobi och psykiska problem) men även intagna som har ett visst skyddsbehov. Det gör uppdraget svårt. Anstalten har inte några särskilda skyddsplatser.

JO:s medarbetare framhöll att det kommit fram uppgifter om att intagna vid placering i avskildhet på avskildhetsavdelningen bara får tillgång till en mugg med vatten och att de – på grund av brist på personal – i övrigt bara får vatten i samband med måltiderna. Anstaltsledningen uppgav att kontrollgruppen som ansvarar för avskildhetsavdelningen har gott om personal. Det finns alltså inte

något skäl för att de intagna inte ska kunna få tillgång till vatten vid andra tidpunkter än när måltider serveras. Avskildhetsavdelningens motionslokal används numera som en vanlig cell, och det finns inte några planer på att inrätta en ny motionslokal förrän i samband med ROT-renoveringen. Det är ett relativt högt tryck på avskildhetsavdelningen eftersom anstalten regelmässigt tar emot omplaceringar från andra anstalter i region Öst. Intagna från andra anstalter kan bli kvar under relativt lång tid på avskildhetsavdelningen i väntan på en ny anstaltsplats.

Anstalten har inte någon bältesliggare. Om en intagen spännas fast registreras det i KVR. Avsaknaden av bältesliggare gör att det inte går att få reda på när bältesängen användes senast eller hur ofta den har kommit till användning. Enligt anstaltsledningen har det antagligen inte skett några fastspänningar under de senaste fyra åren. Eftersom bältesängen i stort sett aldrig används, kan det finnas skäl att plocka bort den. En av anledningarna till att den fortfarande finns kvar, är att anstaltsledningen har bedömt att det är bättre för intagna som placeras i cellen att sova i sängen i stället för direkt på golvet.

Anstaltsledningen tillfrågades om det förekommer att kroppsvisitationer sker i kameraövervakade utrymmen. Enligt anstaltsledningen ska intagna som placeras i avskildhet byta kläder i cellen. Det utrymmet är inte kameraövervakat. Vid ankomst till anstalt byter den intagne kläder i inskrivningsutrymmet, som är kameraövervakat. Det är inte något som hindrar att en intagen använder en väntcell vid klädbytet.

På fråga från JO:s medarbetare uppgav anstaltsledningen att personalen som regel inte läser de intagnas brev i samband med visitationer av celler. Ledningen för anstalten känner till det fall där en intagen tilldelats en varning för att i ett brev uttryckt sig olämpligt om personalen. Enligt de kriminalvårdare som genomförde visitation av cellen låg brevet öppet på skrivbordet, och de upplevde det som att brevet lämnats så med avsikt att personalen skulle se det.

Dubbelbelägning av celler

Enligt ledningen för anstalten finns det inte någon rutin enligt vilka intagna som flyttas till Hus 4 och Hus 5 informeras om att de kommer att få dela cell. Anstaltschefen framhöll att anstalten dock bör överväga att införa en sådan rutin.

Anstaltsledningen framhöll att det som regel är de intagna som kommer sist till Hus 4 och Hus 5 som får dela cell. Det sker dock alltid en riskbedömning innan en cell dubbelbeläggs. Om en intagen exempelvis tidigare har gjort sig skyldig till våld mot medintagna eller har psykiska problem brukar anstalten i stället placera dem i enkelcell i Hus 7. Om möjligt försöker anstalten att dubbelbelägga celler med intagna som vill dela cell. Anstalten har genom att utrusta dubbelbeläggningscellerna med tv-spel försökt skapa incitament för att vilja dela cell. Det har aldrig förekommit att intagna mot sin vilja har delat cell under flera månaders tid. Anstalten har inte någon rutin för att utvärdera hur de intagna upplever att det fungerar att dela cell.

Systemet med dubbelbeläggning skapar mycket arbete för anstaltspersonalen. Varje gång en intagen lämnar Hus 4 eller Hus 5 drar det igång en ”flyttkarusell” som även omfattar de celler som saknar vädringsfönster. Anstalten måste hålla ordning på vilken intagen som står i tur att få flytta in i en cell med vädringsfönster och vilken intagen som står i tur att flytta till en enkelcell. I samband med alla flyttar måste det även ske visitationer av de berörda cellerna. Det bästa vore om dubbelbeläggningsplatserna togs bort.

De intagnas tillgång till hälso- och sjukvård

Anstaltsledningen känner till händelsen där en intagen efter ett medicinskt ingrepp i anstalt förts till Västerviks sjukhus på grund av blödningar. På morgonen uppmärksammade personalen att det var mycket blod i cellen och den intagne fördes till sjukhus. Ledningen kände inte till om den intagne varit i kontakt med nattpersonalen. Vidare kunde ledningen inte svara på om händelsen har lex Maria-anmälts eller om det skett en incidentrapportering.

När anstalten inte har tillgång till sin egen sjukvårdspersonal kontaktas 1177 Vårdguiden. Varje gång det sker en sådan kontakt rekommenderas anstalten att transportera den intagne till sjukhus. Anstaltsledningen framhöll att anstalten har ett bra samarbete med Västerviks sjukhus och att det sker regelbundna möten med företrädare för sjukhuset.

Anstalten har två fast anställda psykologer. Vidare anlitar anstalten en konsultpsykolog i enskilda ärenden. En tandläkare kommer till anstalten åtta timmar varannan vecka. Beroende på vilka typer av behandlingar som ska genomföras hinner tandläkaren med att behandla mellan åtta och tolv intagna per gång. Det är alltid en lång kö till behandlingen.

Transporter

Anstaltsledningen uppgav att anstalten har två transporttjänster. Anstalten utför transporter lokalt i Västervik. Det rör sig som regel om transporter till sjukvården eller tandläkare. I övrigt vänder sig anstalten till NTE.

Vid protokollet

Karl Lorentzon

Justeras den

Gunilla Bergerén

Uttalanden av chefsJO Elisabeth Rynning med anledning av inspektionen

Jag vill med anledning av de iakttagelser som redovisas i protokollet göra följande uttalanden.

Fysisk miljö

Av protokollet framgår att det finns brister i anstaltens fysiska miljö. Förutom att lokalerna är slitna, saknar samtliga celler toalett och vissa av cellerna saknar dessutom handfat. Under dagtid har de intagna som inte är avskilda tillgång till toalett i avdelningskorridoren. Efter inlåsning för dygnsvila är de beroende av att kriminalvårdarna låser upp celldörrarna. Det har kommit fram att de intagna efter inlåsning utträttar sina behov i kissankor och i papperskorgar. Det kan ifrågasättas om detta är förenligt med fängelselagens grundläggande bestämmelse om att varje intagen ska bemötas med respekt för sitt människovärde (1 kap. 4 § fängelselagen). Jag har i ett tidigare beslut uttalat att det typiskt sett måste upplevas som förnedrande av den enskilde att vara hänvisad till att utträtta sina behov i en plastpåse eller papperskorg. I beslutet konstaterade jag även att Europeiska kommittén mot tortyr (CPT) i maj 2015 besökte bl.a. två svenska häkten där det inte fanns toalett i cellerna. I sin rapport efter besöket rekommenderade CPT att åtgärder skulle vidtas så att intagna som behöver använda toaletten oavsett tidpunkt på dygnet kan släppas ut från sina celler utan onödigt dröjsmål (se mitt beslut den 17 oktober 2018, dnr 8166-2017 och CPT/Inf [2016] 1 para. 62).

Det har påbörjats ett arbete med att förbättra den fysiska miljön i anstalten Västervik Norra. En del av detta arbete syftar till att förse cellerna med toaletter. Det framgår dock att det kommer dröja flera år innan arbetet är slutfört, och det ska uppföras en helt ny anstaltsbyggnad innan anstaltens nuvarande lokaler kan renoveras. Den omständigheten att anstalten har som rutin att dela ut kissankor, skickar enligt min mening en signal till de intagna om att de efter inlåsning i första hand ska utträtta sina behov i cellen. Enligt min mening behöver Kriminalvården, i avvaktan på att det omfattande renoveringsarbetet har genomförts, vidta nödvändiga åtgärder för att de intagna även efter inlåsning för dygnsvila ska få tillgång till toalett. En åtgärd kan vara att utöka bemanningen nattetid.

När det gäller avskildhetsavdelningen på plan 2 i Hus 2 kan jag konstatera att de celler som är belägna på korridorens sydöstra sida inte är lämpade för längre tider av avskildhetsplacering. Skälet för det är att cellerna saknar vanliga fönster och att de intagna inte har möjlighet att på egen hand reglera inflödet av dagsljus. Vid inspektionen kom det fram att en intagen varit placerad i en sådan cell under flera veckor. Kriminalvården bör vidta åtgärder för att förhindra att sådana situationer uppstår i fortsättningen. Slutligen bör myndigheten se till att de intagna som är placerade på avskildhetsavdelningen ges möjlighet till dagliga fysiska aktiviteter.

Tvångsåtgärder

Av protokollet framgår det att anstalten Västervik Norra har en särskild avdelning – 6:4-avdelningen – för placering av intagna som har begärt att få vara avskilda från övriga intagna. En intagen får, om det är lämpligt, medges att på egen begäran hållas avskild från andra intagna. Ett sådant medgivande ska omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden (6 kap. 4 § fängeslagen). Av motiven till bestämmelsen framgår att det kan finnas skäl för att placera en intagen avskildhet om han eller hon känner sig hotad. Samtidigt framhålls att det kan finnas skäl mot en sådan placering om isoleringen kan befaras ha en negativ inverkan på den intagens psykiska hälsa (se prop. 2009/10:135 s. 137 och 138).

Det har kommit fram att anstaltsledningen inrättat den halvöppna sidan på 6:4-avdelningen för att försöka bryta avskildhetsplaceringarna. Det är positivt. Samtidigt kan jag konstatera att flera av de intagna vid inspektionen hade varit avskilda under mycket lång tid. En av de intagna hade varit avskild i över 600 dagar. Ett par av de intagna gav uttryck för att de hellre skulle vilja vara placerade i gemensamhet på en skyddsplats, men att avsaknaden av sådana platser lett till att de inte sett något alternativ till att vara placerade i avskildhet.

Med anledning av det nyss redovisade vill jag påminna om att det i motiven till bestämmelsen anges att om en situation – exempelvis där den intagne känner sig hotad – kan lösas på ett annat sätt än att den intagne hålls avskild bör en sådan åtgärd väljas i första hand (prop. 2009/10:135 s. 138). För egen del vill jag framhålla att en placering i avskildhet bara bör användas i undantagsfall när andra möjligheter är uttömda. Om en intagen ändå placeras i avskildhet måste Kriminalvården arbeta aktivt för att placeringen ska pågå under så kort tid som möjligt. En placering i avskildhet för en intagen i behov av skydd bör bara ske i avvaktan på en mer varaktig lösning, t.ex. förflyttning till en skyddsplats.

Vid inspektionen kom det vidare fram att de intagna som är placerade på den halvöppna sidan vistas i gemensamhet under stora delar av dagen. Det enda skälet till att de låses in under dagen är att de intagna på avdelningens låsta sida ska kunna använda avdelningens balkong. Det innebär att det egentliga skälet för avskildhetsplaceringen på den halvöppna sidan är utformningen av anstaltens lokaler. I samtal har de intagna gett uttryck för att de vill vara på den halvöppna sidan eftersom det är lugnare där. Det talar för att det finns ett behov av att inrätta avdelningar med färre platser, där de intagnas behov av att vistas i en mindre grupp och med mindre stimuli kan tillgodoses. Jag noterar slutligen att ledningen för anstalten gett uttryck för att uppdraget med den s.k. RO-avdelningen är otydligt.

Vad som sammantaget kommit fram i denna del talar enligt min mening för att Kriminalvården behöver se över vilka förutsättningar myndigheten har att placera intagna som är i behov av skydd eller intagna som behöver vistas i mindre grupper. Samtidigt behöver Kriminalvården vidta åtgärder för att en

placering i avskildhet på egen begäran bara ska användas i undantagsfall och under så begränsad tid som möjligt.

Det var inte möjligt att vid inspektionen få svar på när bältessängen användes senast. Fastspänning utgör en mycket ingripande åtgärd. Därför får det aldrig råda någon oklarhet vare sig centralt eller lokalt inom myndigheten när det gäller i vilken omfattning denna tvångsåtgärd har vidtagits.

Även om anstaltsledningen inte kunnat ge ett bestämt svar på när bältessängen användes senast, uppgavs att det antagligen var flera år sedan. Vidare har anstaltsledningen ifrågasatt om det finns ett behov av en bältessäng. Ett skäl till att bältessängen inte har tagits bort är att de intagna som placeras i cellen inte ska behöva ligga på en madrass direkt på golvet. Enligt min mening måste Kriminalvården under dessa förhållanden överväga om bältessängen ska ersättas med en vanlig säng eller om i vart fall bältena för fastspänning ska avlägsnas permanent.

Dubbelbeläggning av celler

Anstalten har åtta celler som kan dubbelbeläggas. Fängelselagen saknar till skillnad från häkteslagen (2010:611) bestämmelser som reglerar dubbelbeläggning av celler (jfr 2 kap. 1 § första stycket häkteslagen där det anges att en intagen i häkte har rätt att enligt huvudregeln placeras i enkelcell). Av de europeiska fängelsereglerna följer dock att intagna normalt ska inkvarteras i egen cell under natten om inte gemensamma sovutrymmen är att föredra för dem. Delad inkvartering får förekomma endast om utrymmet är lämpligt för detta ändamål och det ska delas av intagna som kan placeras tillsammans. Så långt det är möjligt ska de intagna ges valmöjlighet innan de måste dela sovutrymme med andra (punkterna 18.5–18.7).

Det celler som används för dubbelbeläggning i anstalten saknar toalett. I samtal med intagna som delar eller har delat cell har de gett uttryck för att de upplevs som särskilt förnedrande att behöva uträtta i sina behov i exempelvis en kissanka i närvaro av en annan intagen. Jag har förståelse för detta. Enligt min mening kan det ifrågasättas om de celler som används för dubbelbeläggning är lämpliga för detta ändamål. Jag rekommenderar Kriminalvården att se över denna situation. Vidare kommer JO att återkomma till frågan om dubbelbeläggning inom Kriminalvården i ett pågående initiativärende (se dnr O 19-2019).

Transporter

Vid inspektionen framförde de intagna synpunkter på bl.a. att de upplever det som ansträngande att transporteras långa sträckor utan att få tillgång till dricksvatten. Samma klagomål har framförts vid andra inspektioner. Jag vill erinra om att jag efter en Opcat-inspektion av Kriminalvården, häktet Saltvik och NTE, i augusti 2018 uttalade att myndigheten bör överväga möjligheterna att tillgodose de frihetsberövades behov av dricksvatten under längre transporter (se protokoll i dnr 5266-2018 s. 12).

Beslut om initiativ

Jag har tagit del av uppgifterna om den intagne som drabbats av blödningar efter ett medicinskt ingrepp i anstalten. Med anledning av vad som har kommit fram i denna del har jag samrått med JO Katarina Pahlsson, som är den ombudsman som numera ansvarar för tillsynen av Kriminalvården. Hon har för avsikt att besluta att frågan om behandlingen av de intagne ska utredas i ett särskilt initiativärende.

Vad som i övrigt har kommit fram vid inspektionen föranleder inte några uttalanden eller andra åtgärder från min sida.